

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «ПОЗА РОЗУМНИМ СУМНІВОМ»

Степаненко А.С.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню стандарту доказування «поза розумним сумнівом». На основі аналізу наукової літератури та законодавства Великобританії, США, а також рішень Європейського суду з прав людини було виявлено основні стандарти доказування, які використовуються судами при відправленні правосуддя, та виділено окремі проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Окреслено основні напрями застосування стандарту, як у досліджуваних випадках, так і в кримінальному процесі України.

Ключові слова: доказування, тягар доказування, стандарти доказування, поза розумним сумнівом.

Степаненко А.С. / ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТАНДАРТА ДОКАЗЫВАНИЯ «ВНЕ РАЗУМНОГО СОМНЕНИЯ» / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

Статья посвящена исследованию стандарта доказывания «вне/за пределами разумных сомнений». На основе анализа научной литературы и законодательства Великобритании, США, а также решений Европейского суда по правам человека было выявлено основные стандарты доказывания, которые используются судами при отправлении правосудия, также автором были выделены отдельные проблемы определения стандарта доказывания «вне/за пределами разумных сомнений». Очерчены основные направления применения стандарта, как в исследуемых случаях, так и в уголовном процессе Украины.

Ключевые слова: доказывание, бремя доказывания, стандарты доказывания, вне/за пределами разумных сомнений.

Stepanenko A.S. / PROBLEM DETERMINATION STANDARD OF PROOF «BEYOND REASONABLE DOUBT» / National University «Odessa Law Academy», Ukraine

The article is devoted to the research of standards of proof, especially beyond reasonable doubt. In contrast to Criminal procedural code of Ukraine 1960, the New Criminal procedural code of Ukraine 2012 in the Article 17 enshrined the presumption of innocence and obligation to prove guilty of a person thereby it has duplicated the meaning of Article 62 of the Constitution of Ukraine and has extended it a little bit by adding phrase that prosecution must prove the guilty of a person beyond a reasonable doubt. The legislator added the provision that the prosecutor must prove guilty of a person beyond reasonable in the Article 17 of Criminal procedure code of Ukraine but legislator didn't defined «reasonable doubt» – which doubt we have to call reasonable and which not. Yet the presence or absence of reasonable doubt is key part in decision making process of judges and jury in trial. In this connexion, the research of standard of proof «beyond reasonable doubt» is very actual and promising for the criminal procedure of Ukraine.

On the basis of scientific literature and legislation of Great Britain, USA and on decisions of The European Court of Human Rights as well, the main standards of proof, which are used by courts when delivering justice, were explored.

The author revealed particular issues of defining standard of proof «beyond reasonable doubt» and emphasized guidelines of its application in concerned cases and in criminal procedure of Ukraine as well.

Key words: proving, burden of proof, standards of proof, beyond a reasonable doubt.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (далі – КПК України), на відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, у ст. 17 закріпив презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини, тим самим продублювавши зміст ст. 62 Конституції України та дещо законодавчо розширивши її, включивши до її складу не характерне для вітчизняної правової системи положення щодо доведеності вини поза розумним сумнівом. Законодавець, наводячи в ч. 2 ст. 17 КПК України вимогу щодо доведеності вини особою стороною обвинувачення до деякого рівня чи, можливо, позначки «розумний сумнів», не наводить її формального визначення та в жодній статті не посилається на цей термін. Проте наявність чи відсутність розумного сумніву у судді чи присяжного є вирішальним фактором при прийнятті рішення про винуватість особи. У зв'язку з цим вельми актуальним уявляється привертання уваги до аналізу даного питання.

Термін «поза розумним сумнівом» є складовою більш ширшого за об'ємом поняття – «стандарт доказування». Даний феномен знайшов своє відображення у правових системах Англії, США, Канади, Японії та в діяльності Європейського суду з прав людини (далі – Суд). Суд та Європейська комісія з прав людини (далі – Комісія) неодноразово однією з підстав відсутності порушень Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (стаття 3) Україною зазначали відсутність достатніх доказів, які б «поза розумним сумнівом» підтверджували обставини зазначені у скаргах заявників [4].

Використання стандарту доказування «поза розумним сумнівом» при перевірці отриманого матеріалу був поста-

новлений Комісією у справі Greek Case [5], а також у справі Ireland v. the United Kingdom, в якій було встановлено, що «для оцінки доказів, Суд застосовує стандарт доказування «поза розумним сумнівом» («beyond reasonable doubt»), додаючи, що такі докази можуть витікати із співіснування достатньо сильних, чітких і взаємно підтверджуючих умовиводів або аналогічних неспростованих презумпцій факту. В даному контексті, також повинна прийматися до уваги поведінка сторін по справі при отриманні доказів» [6].

«Розумний сумнів» був пояснений наступним чином: «Розумний сумнів означає сумнів, який ґрунтується не тільки на теоретичній можливості або такій, що виник, щоб уникнути небажаного висновку, а сумнів, що виникає на підставі поданих фактів» [5, с. 196].

При чому Суд використовує стандарт доказування «поза розумним сумнівом» саме як критерій доведеності при розгляді скарг. Проте даний підхід до оцінки доказів та доведеності вини не є винаходом Суду, про що він і зазначає у своїх рішеннях, однак, він ніколи не ставив своєю метою запозичити такий підхід до даного критерію, який використовують внутрішньодержавні судові системи – даний критерій, при використанні його Судом, має самостійне значення [7].

Корінням концепції «поза розумним сумнівом» є система загального права Англії, де він почав використовуватися судами при здійсненні правосуддя, починаючи з кінця XVIII століття [10]. Причому, як зазначає Джеймс Вітман, даний стандарт починає свою історію ще раніше, з епохи раннього середньовіччя, коли здійснення правосуддя було досить небезпечною діяльністю, при чому не

стілки для особистої безпеки особи, як для її душі. Будь-який хибний крок при розгляді справи і призначенні покарання засудженому, вважався кроком до пекла і винесення суддею рішення було «шляхом повним духовних небезпек». На допомогу суддям та присяжним прийшла християнська теологія, яка перенесла тягар проблеми на поняття «сумнів». У «випадках сумніву», християнська теологічна формула проголошувала, що «кращий (більш безпечний) шлях це не діяти зовсім», тобто якщо суддя знаходиться у сумнівах – він повинен відмовити у засудженні особи («...A judge who is in doubt must refuse to judge.») [11]. Виникнення стандарту «поза розумним сумнівом» Джеймс Вітман вважає Англійської главою у довгій релігійній історії, яка мала вплив на доказове право, як самої Великобританії, так і США.

Сучасні британські юристи, кажучи про «стандарт» доказування, розуміють ту ступінь достовірності, до якої повинна доказувати сторона, на якій лежить тягар доказування [12, с. 448]. Концепцію стандарту доказування британські юристи тісно пов'язують з процесуальним інститутом «тягар доказування». Сторона повинна надати суддям чи присяжним докази на підтвердження свої позиції та такі докази повинні переконати суд у їх достовірності/можливості до певного стандарту (ступеня), який встановлений у залежності від форми судочинства [9, с. 53-54].

Встановлюється, що для сторони обвинувачення (тобто в кримінальних справах/кримінальному судочинстві) закріплений стандарт доказування «поза розумним сумнівом» (beyond reasonable doubt), а у цивільних справах/цивільному судочинстві – «баланс ймовірностей» (balance of probabilities), який трактується у судових рішеннях як «більш ймовірно, ніж ні». Таке положення було вперше офіційно роз'яснене у справі *Woolmington v DPP* в 1935 році, встановивши, що: 1) тягар доказування вини обвинуваченої особи покладається на сторону обвинувачення, назвавши це «золотою ниттю, що проходить через усе кримінальне судочинство Англії» та 2) обвинувачений має право на виправдувальний вирок, якщо виник розумний сумнів з доказів, наданих як стороною обвинувачення, так і стороною захисту [13].

В системі американського права, яка зазнала на собі впливу загального права Англії, також мають місце положення щодо стандартів доказування. Однак, на відміну від Великобританії, у США існують вісім різних стандартів доказування, які використовуються у різних випадках. Проте «золотим граалем» зазначених стандартів є стандарт «поза розумним сумнівом».

Відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства США сторона обвинувачення повинна нести тягар доказування обвинувачення, а саме: прокурор повинен надати докази вини по кожній частині пред'явленого обвинувачення, а потім переконати суд присяжних поза розумним сумнівом, що обвинувачений винний по кожному пункту обвинувачення. Сторона ж захисту/підсудний може бути як активною стороною судового провадження – викликати «своїх» свідків, давати показання, надавати суду для ознайомлення речові докази та документи, так і зайняти пасивну позицію та обмежитися лише перехресним допитом свідків обвинувачення.

Верховний Суд США у 1970 році у справі *In re Winship* відмітив, що використання практики стандарту доказування «поза розумним сумнівом» відображує довгу історію відправлення правосуддя і є однією зі складових справедливого судового розгляду справи. Верховний Суд США зазначив: «Стандарт «поза розумним сумнівом» ґрунтується на визначенні фундаментальної цінності нашого суспільства: гірше осудити невинного, ніж дозволити винному уникнути покарання. Відповідно, суспільство, яке цінує добре ім'я і свободу кожного не повинно засуджувати людину за вчинення злочину, коли є розумні сумніви в його винуватості.» [8].

Однак щодо розуміння цього стандарту та, що важливіше, питання потреби у роз'ясненні суддями присяжним цього стандарту серед американських судів немає єдиної думки ні на федеральному рівні, ні на рівні штатів. Деякі федеральні суди США вбачають, що такі роз'яснення, які «адекватно визначають розумні сумніви», необхідні лише у випадках розгляду складних справ, а у випадку простих – можуть утриматися від них; вищі суди окремих штатів вбачають за необхідне такі пояснення лише за умови наявності певних обставин. Не визначився у цій ситуації й сам Верховний Суд [10].

Тим не менш, суди дають такі пояснення присяжним. Суди першої інстанції тлумачать «розумний сумнів» по-різному:

1) як такий сумнів, що змусить розсудливих людей утриматися від дій у ситуаціях, які б мали значення для них;

2) сумнів, який ґрунтується на розсуді та здоровому глузді;

3) як не легковажний, не химерний, але такий, який важко пояснити;

4) як переконання в розумній або внутрішній (моральній) достовірності; та такі пояснення, що були відхилені апеляційними судами:

1) як сумнів, який на шкалі від 1 до 10, перетинає позначку 7½; та

2) «коли ваги правосуддя значно перехилилися в одну зі сторін» [14, с. 457].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що системи американського та англійського правосуддя під стандартом доказування, розуміють ту ступінь, той рівень доведеності тверджень щодо обставин справи, які висувуються однією чи іншою стороною, якої вони повинні досягнути. В залежності від форми судочинства (будь-то кримінальне, цивільне чи адміністративне) до сторони висувуються різні вимоги щодо кінцевої точки доказування/переконання суду у своїй позиції та по-різному розподіляється тягар доказування між сторонами.

У кримінальному судочинстві тягар повністю покладається на сторону обвинувачення щодо доведеності усіх обставин справи та переконання присяжних у винуватості підсудного «поза розумним сумнівом» та є однією з гарантій правосуддя, та проголошує «що гірше осудити невинного, ніж дозволити винному уникнути покарання».

З урахуванням отриманого висновку, можна відзначити, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом», по-перше, має неоднозначне трактування, що є деяким об'єктивним критерієм для суду, але передбачає у своїй основі суб'єктивну складову «розумний сумнів», що базується на розсудливості судді чи присяжного та їх здоровому глузді та життєвому досвіді. По-друге, закріплює пряму вимогу щодо визнання особи невинуватою при наявності «розумного сумніву» та, що децю конкретизує положення ч. 4 ст. 17 КПК України, що лише «розумні» сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, тобто сумніви, що можуть виникнути лише на підставі аналізу наданих доказів, чи на відсутності таких, що обов'язково повинні бути наданими сторонами. По-третє, стандарт «поза розумним сумнівом» встановлює той необхідний рівень достатності доказів при їх оцінці судом та присяжними при прийнятті рішень. По-четверте, являється додатковою вимогою при ухваленні судом виправдувального чи обвинувального вироку, та, по-п'яте, представляє собою один із проявів змагального характеру кримінального процесу України, де сторона обвинувачення повинна довести свою позицію, щоб в суду не виникло жодного розумного сумніву у винуватості обвинуваченого, а сторона захисту намагається спростувати цю позицію чи 1) наводячи такі докази, що мають такі сумніви викликати, чи 2) дискредитуючи докази сторони обвинувачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 5288-17 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.
4. *Spinov v. Ukraine*. Постанова Європейського Суду з прав людини від 27 листопада 2008 року (скарга № 34331/03); *Poltoratskiy v. Ukraine*. Постанова Європейського Суду з прав людини від 29 квітня 2003 року (скарга № 38812/97); *Kuznetsov v. Ukraine*. Постанова Європейського Суду з прав людини від 29 квітня 2003 року (скарга № 39042/97) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>
5. *Yearbook of the European Convention on Human Rights, 1969 : The Greek Case / The European Commission and European Court of Human Rights*. – The Hague : Martinus Nijhoff, 1972. – 496 p.
6. *Ireland v. the United Kingdom*. Постанова Європейського Суду з прав людини від 18 січня 1978 року (скарга № 5310/71) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>
7. *Mathew v Netherlands*. Постанова Європейського Суду з прав людини від 29 вересня 2006 року (скарга № 24919/03) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>
8. *In re Winship*, 397 U.S. 358, 364. (1970) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.lp.findlaw.com>
9. Флетчер Дж. Основные концепции современного уголовного права / Дж. Флетчер, А. В. Наумов. – М. : Юристъ, 1998. – 512 с.
10. *Henry A. Diamond. Reasonable Doubt : To Define, or Not to Define // Columbia Law Review*. – 1990. – Vol. 90, № 6. – P. 1716–1736. (1716) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jstor.org>
11. *James Q. Whitman. The Origins of Reasonable Doubt : Theological Roots of the Criminal Trial / James Q. Whitman*. – Yale University Press, 2008. – 288 p.
12. Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход / Р. Леже. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 584 с.
13. *Woolmington v DPP [1935] UKHL 1 (23 May 1935)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1935/1.html>
14. *Joel Samaha. Criminal Procedure, 8th edition*. – Cengage Learning, 2011. – 624 p.
15. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания / И. М. Лузгин. – М. : ВШ МВД СССР, 1969. – 179 с.
16. Домбровский П. Г. Логика и теория судебных доказательств / Оптимизация расследования преступлений / П. Г. Домбровский. – Иркутск : ИГУ, 1982. – С. 10–21.
17. Алексеев С. С. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. – Свердловск, 1973. – 360 с.
18. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 469 с.
19. Савицкий В. М. Государственное обвинение в суде / В. М. Савицкий. – М. : Наука, 1971. – 343 с.

УДК 343.1

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ, СКЛАД І ВІДМІННІСТЬ ВІД ІНШИХ ПОРУШЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

**Томін Е.Є.,
здобувач**

Національна академія прокуратури України

Стаття присвячена такій тематичі як кримінально-процесуальні правопорушення. Зокрема розкривається сутність цього терміну та його відмінність від поняття порушення кримінально-процесуального законодавства. Визначаються ознаки та обов'язкові елементи складу кримінально-процесуального правопорушення. Кожний з елементів складу кримінально-процесуального правопорушення детально характеризується.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінально-процесуальне правопорушення, поняття, складові елементи.

Tomin E.E. / УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ: ПОНЯТИЕ, СОСТАВ И ИХ ОТЛИЧИЕ ОТ ДРУГИХ НАРУШЕНИЙ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА / Национальная академия прокуратуры Украины, Украина

Статья посвящена такой тематике как уголовно-процессуальные правонарушения. В частности раскрывается сущность этого термина и его отличие от понятия нарушения уголовно-процессуального законодательства. Определяются признаки и обязательные элементы состава уголовно-процессуального правонарушения. Каждый из элементов состава уголовно-процессуального правонарушения подробно характеризуется.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовно-процессуальное правонарушение, понятие, составляющие элементы.

Tomin E.E. / CRIMINAL PROCEDURE CONTRAVENTIONS CONCEPT, STRUCTURE AND THEIR UNLIKE OTHER VIOLATIONS OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION / National Academy of Prosecution of Ukraine, Ukraine

The article is devoted to such topics as criminal procedural violations. In particular signs of defined procedural act, the presence of which indicates that it is a criminal procedural violations, including: 1) actions is active or passive action – of inactivity that can manifest, particularly in non-compliance with some procedural duties; 2) the person criminal procedural violations – participant of criminal legal proceedings; 3) the damage inflicted or threatens to subjects of criminal legal proceedings; 4) wrongfulness – both violations and the legal consequences of its commission must be provided for directly to criminal procedural legislation; 5) punishability – is imposed on the offender definite restrictions.

Taking into account of this position is given author definition of violations of criminal procedure, namely that under this should understand under criminal procedural law is guilty act (action or inaction) committed member of the criminal proceedings, harming to subjects of criminal procedural relations for that the said law provides some punishment.

In the future, is determined list of articles of the Criminal Procedural Code of Ukraine, failure to comply with which gives reason to believe to commit criminal procedural violations. These norms are Articles 139, 179, 180, 323, 325, p. 2 c. 326, 327 and ch. 1, Art. 330 of the Code.

In addition, is given the definition of this of the term as a violation of criminal procedure, i.e. under criminal procedural law act (action or inaction), committed by participant criminal proceedings, that is in violation of rules (norms) of the criminal procedure law. However states that specified violation is not identical concepts of criminal procedural violations.

Key words: criminal procedure, criminal procedure violations, concepts, constituent elements.